

Kulturmiljø
Landskabstype
Tema
Tid
Emne

Mandemærke
Ager, bakkeland og overdrev
Landbrug og bebyggelse
1790-1880
Landsbyer

Kulturmiljøets hovedtræk

De overordnede hovedtræk er landsbyejerlavet, der klart afspejler landsbyens udvikling over tid med selve landsbykernen samt spor og strukturer efter udskiftningen, herunder de fra landsbyen udflyttede gårde, som danner et blokudskiftet gårdlandskab efter reguleret mønster i det åbne landskab syd for byen. Disse gårde har åbnet muligheden for det selvgroede bebyggelsesmønster i landsbyen.

Landsbyens hovedtræk er den slyngede landsbygade, fortens, som er bevaret i landsbyens midte, og stræderne, hvis variation understøttes af det kuperede terræn.

I landsbyen er en del landsbyhuse bevaret foruden enkelte gårde, der ikke blev udflyttet.

Landsby og udskiftning opleves derfor som bebyggelser der kontrasterer hinanden: tæt landsby kontra åbent landskab, bakket landsbyterræn kontra flade vidder. Nærhed til skov kontra nærhed til kyst. Disse kontraster giver kulturmiljøet oplevelsesrigdom og variation.

Sammenhæng med:

Nyord by, Mandemærke, Museumsgården, Bogø, Råbymagle, Svensmarke, Tøvelde, Busene, Sprove/Røddinge, Askeby/Damme, Vollerup, Damsholte, Hjelm, Koster, Udby, Keldby, Magleby, Borre, Elmelunde, Sømarke

Bevaringstilstand:

Blokudskiftningen syd for byen står med bebyggelsesmønsteret fastholdt, men flere af markerne synes sammenlagt og nogle diger udsløst i den forbindelse. Andre diger står velbevarede som lave inddelinger af markerne. En række træer langs vejen øst-vest står op i landskabet og udgør et andet væsentligt element i struktureringen af landskabet.

Træer og beplantning i det ellers åbne landskab er generelt samlet omkring gårdene, der dette til trods generelt står klart og synligt i landskabet. Flere af gårdene har bevaret deres oprindelige detaljering og firlængede opbygning.

Mandemærkes selvgroede karakter er fint bevaret, og yngre huse følger sig til i periferien af landsbyen, nordvest for, så landsbyen får et - umiddelbart - ret autentisk præg. Flere af husene er vel istandsat, og særligt i stræderne er nogle af husene næsten blevet for fine til den uhøjtidelige karakter, som disse stræder bæres af.

Forten er nogenlunde bevaret, men stiforløbet omkring kunne med fordel fremhæves i højere grad, så fortens karakter af frit areal *indenfor* landsbyens rammer fremhæves.

Bærende bevaringsværdier:

De bærende bevaringsværdier er landsbygadens slyngede forløb med huse i nær kontakt til gadelinjen, stræderne med deres uhøjtidelige karakter og fortens i landsbyens midte.

Blokudskiftningen syd for byen med gårdenes faste bebyggelsesmønster, homogene karakter og relativt velbevarede, oprindelige arkitektur.

Afgrænsning:

Kulturmiljøet omfatter arealerne, der viser den udskiftede landsby, det vil sige landsbyen Mandemærke og de blokudskiftede gårde syd for. Afgrænsning i nord er visuel i kraft af det levende

hegn langs Hovvejen. I øst er det Klinteskoven og terrænet (Kongsbjerg) mellem Busene og Mandemarke, der danner landskabelig afgrænsning - og i syd kysten.

Sårbarhedsvurdering:

Retningslinjer fra status quo fredningen i 1980 sikrer de landskabelige værdier. Der er restriktioner vedrørende opførelse af ny bebyggelse.

Blokudskiftningens strukturer er sårbare overfor yderligere sammenlægning af markarealer, hvilket kan true hegn og diger, og overfor ureguleret beplantning, særligt af stedsegrønne arter, der kan visuelt lukke eller svække de kulturelle sammenhænge i landskabet.

(Fed = beskrivende for dette km)

Unik – Sjælden – **Repræsentativ** – Egnsspecifik – **Fungerende** – **Autentisk** - **Historisk kildевærdi** - **Oplevelsesværdi** – Identitetsværdi – Fortællerværdi – **Diversitet** – **Homogenitet** – **Sammenhæng med naturgrundlag**

Naturgrundlagets hovedtræk

Mandemarke ligger i et bakket morænelandskab nær Klinten. Byen afgrænses af Mandemarke Bakker nordøst for byen og ligger i læ af en morænebakke sydvest for byen.

Landskabets hovedtræk

Mandemarke landsby ligger i et meget uroligt, bakket landskab. Landsbyen smyger sig til bagsiden af det høje klinteterræn. Byen afgrænses således af de stejle, tætbevoksede Mandemarke Bakker, der hæver sig lige nordøst for byen, mens det åbne landskab i sydvest falder ned mod kysten. Landskabet rummer flere, nu rørlagte, vandløb. Byen ligger i læ af en morænebakke sydvest for byen og er ligeledes beskyttet af læhegn vest for byen.

Kulturhistoriske hovedtræk

Nyere tid

Ved udskiftningen, som kunne ske efter tre metoder stjerne- eller blokudskiftning eller en kombination af disse, blev Mandemarke blokudskiftet. Blokudskiftning benyttedes hvor der ønskedes mere regelmæssige og samlede jorder til de enkelte gårde. Mønsteret i blokudskiftningen og udflytningen ses i dag tydeligt syd for Mandemarke i det åbne landskab. Strukturen hidrører fra udskiftningen som fandt sted i 1802. Da flyttede landsbyens gårde – på nær to - ud til landskabets blokinddelte jorder og efterlod åbne husrækker. Efterfølgende blev gadehuse af forskellig karakter bygget. Øst for landsbygaden ligger fortens. Landsbygaden har tidligere dannet en ring om fortens, men i dag er den østlige og sydlige del af gaden en sti, der går bagom landsbyen.

I landsbyen ses den gamle skole fra slutningen af 1800-tallet, som afløste rytterskolen fra 1700-tallet, og den nedlagte købmandsbutik. Disse bygninger er de synlige reminiscenser af en epoke, hvor dagligdagsfunktioner som skolegang og indkøb kunne afvikles indenfor landsbyens rammer. Midt i byen, på gadejord i kanten af fortens, ligger den tidligere rutebilstation..

Siden 1900-tallet har nogle af Mandemarkes gårde været indrettet som pensionater for feriegæster, der ønsker ophold i landlig idyl.

Forhistorie

Mandemarke nævnes første gang i 1370. Der er ingen synlige fortidsminder i Mandemarke, dog nogle enkelte sløjfede høje umiddelbart mod øst.

Øvrig kulturhistorie

Før krongodssalget i 1769 lå ved Mandemarke en rig hovedgård med vandmølle, kaldet Pølsegården. Ved denne gård lod major von Lütsov, næstkommanderende ved von Plessens Hestgarde, en stor gård opføre i slutningen af 1600-tallet. Ved oprettelsen af Klintholm Gods blev

gården revet ned og genanvendt til nybyggeri. Det er et almindeligt træk, at hovedgårde ikke kan eksistere i nærheden af godser – både Pølsegården og von Lützovs gård måtte vige for det, der blev til Klintholm Gods.

Arkitektur

Efter et højt og markant levende hegn, der skærmer vejen hen til landsbyen forsvarligt af mod nord, følger et lavt område med gadekær og et lille slusehus. Overfor danner et lavt bindingsværkshus med hvid havelåge og et højt beliggende nabohus, med velholdt hæk og træække, forpost for landsbyen.

Landsbyens ”rygrad” er landsbygaden, hvorpå et par stræder knytter sig: et i øst og to i vest. Det sydligste af de to stræder i vest danner løkke og møder landsbygaden igen, længst nede i syd. På samme vis i øst, hvor strædet bliver til en sti, der går bag om byen og møder landsbygaden længst nede i syd.

Efter forposten til landsbyen følger et åbent, indhegnet græsareal, hvorhenover der er kig til Skovstrædet med den tidligere rytterskole. Bygningen skiller sig ud af bygningsmassen, dels ved at være grundmuret og ganske stor, dels ved sin høje beliggenhed. I samme høje niveau som rytterskolen ligger overfor, langs landsbygaden, en kort husrække i bindingsværk, nogle endnu med stråtag. Det opleves som var gaden skåret ned i terrænet mellem husene.

Efter rytterskolen - nærmest for foden af den - ligger et åbent, grønt areal, som er den tidligere landsbyforte, fællesjorden. Her står en høj, skurlignende, forsømt bygning, som er den nedlagte endestation for rutebilen. Overfor ligger en hvid, ganske statelig, nyklassicistisk bygning, som tidligere har været købmand.

Efter landsbymidten falder terrænet yderligere og fra sidevejen, Strædet, opleves den tidligere rytterskole særligt høj, med gavlen markant vendt ud til landsbygaden. Kigger man den anden vej - til landsbyens, lavtliggende sydlige del - tegnes gadebilledet af hvidmalede huse, tæt på vejflugten.

Strædet udgør et snævert, slynget gaderum, med hegn og hække ud mod gaden, hvor der ikke står huse helt ude i vejsiden. Man har oplevelse af en fodtrådt sti, som har fået lidt højere status gennem årene, og dette underbygges af den uhøjtidelige belægning, grus eller hjulspor. På samme vis i det efterfølgende stræde, som følges på vej af en flot hæk og udgør et endnu snævrere gaderum, hvor man kommer helt tæt forbi husene. Strædet drejer mod øst op mod landsbygaden, og på sydsiden af strædet ligger den gamle smedegård og et par gule huse med forhaver foran. Overfor afgrænser en høj hæk, der sammen med det store træ på hjørnet giver et snævert, og - også opadtil - sluttet, lille gaderum.

Husene på sydsiden af strædet fører tilbage til landsbygaden, og husrækken fortsætter og afrunder hele landsbyen i syd. Landsbygaden dirigeres således brat østpå, og i denne del udgør en flot træække langs vejen foran landsbyens sidste gård et markant træk, der strammer vejflugten op.

Landsbyens selvgroede bebyggelsesmønster står i kontrast til det bebyggelsesmønster, som karakteriserer de, fra landsbyen, udflyttede gårde syd for byen. De ligger med fast og regelret rytme og med omtrent samme afstand op til vejen og indbyrdes, imellem sig. Vejen nord for gårdene markeres af træer, der står som lodrette elementer henover det åbne, flade landskab og understøtter det homogene beliggenhedsmønster. Gårdene er firlængede, og flere af dem står arkitektonisk set ganske velbevaret.